

© Валканоцький В. І.

Валканоцький В. І. – старший викладач кафедри філософії, політології, психології та права ОДАБА

УДК: 316.6 : 130.31

ОСОБИСТІТЬ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ДУХОВНОЇ СУТНОСТІ

Пошук сенсу життя є особливим та навіть парадоксальним видом пошуків, адже процес пошуку абсолютно співпадає з процесом реалізації того, що людина бажає знайти. В цьому відношенні особистість є єдиним творцем власної долі.

Ключові слова: особистість, духовна сутність, індивідуальність.

Поиск смысла жизни является особенным и даже парадоксальным видом поисков, ведь процесс поиска абсолютно совпадает с процессом реализации того, что человек хочет найти. В этом отношении личность является единственным творцом собственной судьбы.

Ключевые слова: личность, духовная сущность, индивидуальность.

The search for the meaning of life is one of rather special and even paradoxical kinds of searches because the process of the search itself absolutely coincides with the process of the realization of what the person wants to find. In this respect, the personality is the sole creator of its own destiny.

Key words: personality, spiritual essence, individuality.

Погляд на людину як на досконалу істоту передбачає «саморозкриття» того, що є людською природою. В такому контексті ідея розвитку особистості пов'язана з її внутрішнім зростанням. Предметно-соціальне середовище людського існування виступає сукупністю обставин розвитку, які звичайно є зовнішніми та випадковими. Таке розуміння може обмежувати уявлення про особистість як суб'єкт активності, що в свою чергу призводить до заперечення волі та цілісності. Воля тут виступає як ілюзія самосвідомості, цілісність постає одноманіттям. Особистість як ідеальний суб'єкт в процесі життя виростає з діяльності, самосвідомості та спілкування. В проявах діяльності, спілкування та самосвідомості їх емпіричні суб'єкти виходять за власні межі. Тут може проявлятися неадаптивність, котра полягає в тому, що між метою та результатом активності індивіда складаються протирічливі відношення: намір співпадає із діянням, замисел із втіленням, тоді як дія починає співпадати з її результатом. В цьому протиріччі можна помітити джерело динаміки розвитку індивіда. В актах трансцендентності індивіда, активного виходу за межі заданого ми стикаємось із явищем свободи волі суб'єкта, в якій індивід розкриває себе як особистість. Ми можемо говорити про людську особистість перш за все тому, що вона прагне до того, аби її власне існування було відповідним індивідуальному, особливому існуванню. Говорити про особистість означає говорити про самосвідомість. Будь-яка дія особистості несе в собі відбиток самототожності, в якій людина визначає та утверджує себе, виявляючи власну унікальність та незмінність. За словами І. Канта: «Та обставина, що людина може мати уявлення про власне Я, безкінечно підносить її над усіма іншими істотами, що живуть на Землі. Завдяки цьому вона є особистістю» [1].

Особистість є істотою, що має раціональну природу. За Кантом, сенс життя варто шукати не ззовні, а всередині людини, адже він є іманентним особистості. Фактом, який творить сенс життя є ідея, яка приймає вигляд морального імперативу, обов'язку, яка доводиться до рівня поняття вищого блага, яке внутрішньо переживається людиною як піднесене. Кантівські відповіді на означені питання містять уявлення філософа про сенс життя. Зміст морального закону, що ми звикли називати моральним імперативом, в працях І. Канта знаходить різні визначення та може бути узагальнений як: «кожна розумна істота є метою сама по собі. Саме вона є суб'єктом морального закону. Моральний закон стосується особистості та відтворюється через особистість. Моральна поведінка не є тотожною людському щастю, вона навіть може негативно впливати на досягнення останнього, але недотримання морального закону знищує почуття людської гідності та унеможливує самоповагу людини» [2].

Ідеї, які містяться у філософії І. Канта знаходять подальший розвиток у історії німецької класичної філософії. Так, Г. Фіхте сенс людського життя вбачає в досягненні повної згоди індивіда із собою. Він пише про значення розуму, свободи та діяльності в цьому процесі. Розуміння сенсу життя у Фіхте базується на певній концепції людської природи: «Кожна жива істота є те, що вона є; тільки людина має стати собою через досягнення свободи» [3]. Відповідно до цього сенс життя полягає в розвитку людини, який має бути адекватним людській природі.

Філософія як методологія має не допускати перетворення пошуку сенсу життя у беззмістовне заняття. Вона здатна орієнтувати нас у пошуках, роблячи цей процес більш плідним та продуктивним. Саме тоді проблема «навіщо жити» може поступитись проблемі «як жити». Та безумовно для кожної особистості вихід із кола пошуку сенсу життя буде своїм. Особливістю рефлексивно-споглядаючої свідомості є те, що вона налаштована на постійний пошук доказів життя, які змогли б пояснити її виникнення та сенс. Та дійсно в проблемі сенсу життя найскладнішим виявляється питання про сенс життя, яке задане конкретною особистістю. Якщо звернути увагу на скарги про втрату сенсу життя, то в них інколи можна помітити втрату почуття життя. Та будь-яка краса не зможе врятувати світ, якщо люди будуть стрімко втрачати здатність до його активного переживання. Особистість досить часто намагається вирішити для себе проблему сенсу життя у побутовому значенні через побутовий, життєвий досвід. Недостатність цієї побутовості вирішується зануренням у філософську теорію. Але філософія може лише запропонувати розмаїття суджень, теорій та гіпотез. Що ж стосується права вибору, то він як і завжди належить тільки самій особистості.. Яким шляхом йти в пошуках сенсу життя має вирішувати тільки сама особистість. Так Е. Фромм в книзі «Душа людини» пише: «Життя може бути пережитим тільки в його індивідуальних проявах – в одній одиничній людині» [4].

Усвідомлення життя завжди залежить від самої особистості. У більшості випадків вихідним матеріалом для такого осмислення можуть бути повсякденні побутові потреби та проблеми пов'язані із їх задоволенням. Якщо особистість досить гостро та сильно відчуває потребу абсолютної істини сенсу життя можливо для такої особистості дуже важливим є співвіднесення індивідуально-особистісного «Я» з безкінечністю об'єктивного світу. Таким чином результати людської діяльності у пошуках сенсу життя можуть виступати в якості об'єктивованих цінностей матеріальної та духовної культури. Кінцевий результат людської діяльності в будь-якій формі (науковій, економічній чи художній) залежить не тільки від суб'єкта та об'єкта, але також від того, як розгортається цей процес. Тому зрозуміло, що проблема сенсу життя є закономірно пов'язаною з методологічними проблемами. Сенс життя, як процес осмислення власного життя, є можливим як синтез теоретичного пізнання та аксіологічної оцінки.

Проблема сенсу життя може досліджуватись різними методами у відповідності до різних теоретичних та практичних завдань з різних методологічних позицій. Будь-які системи позанаукового та наукового знання по-різному розкривають сутність та призначення життя особистості. Якщо практичне знання говорить про те, як діяти під час перетворення природного та соціального світу, то духовно-практичне знання вчить тому, як слід відноситись до цього світу, до інших та до самих себе. Теоретичне знання пов'язане із дослідницькою діяльністю.

Безумовно істина не може бути досягнутою якоюсь однією методологією. З цієї точки зору розуміння є засобом існування суб'єкта пізнання. Як зазначав І. Кант, про який би суб'єкт не йшла мова, – «суб'єкт завжди є лише людиною». Кант сутнісну своєрідність людини бачив не тільки в її розумності, але, передусім, у самосвідомості та рефлексивності людини. Співзвучні думки лунають в книзі М. А. Бердяєва «Про кріпацтво та волю людини»: «Особистість не можна уявляти як субстанцію, адже це було б натуралістичним мисленням про особистість. Особистість не може бути пізнаною як об'єкт... Особистість пізнається тільки як суб'єкт, в безкінечній суб'єктивності, в якій прихована таємниця існування» [5]. Тобто «людська реальність» як предмет пізнання має виключно своєрідний характер – це індивідуалізованість, унікальність об'єкта; постійна «присутність» суб'єктивних моментів; наявність не підконтрольних, стихійних та випадкових відношень, складність їх локалізації; діалогічність розуміння, його «розмитість», поліфонічність та незавершеність.

Таким чином неможливо відволіктись від присутності суб'єкта. Тому головним завданням виявляється розуміння чужого «Я» не в якості об'єкта, а в якості іншого суб'єкта. Кінцева орієнтація тут не перетворення речі в тих чи інших інтересах. Напроти, це інша людина, «значимий інший», якому можна адресувати свої проблеми та цінності. Тут важливого значення набуває принцип історизму, коли явища розглядаються як процеси, у їх виникненні, перетворенні та розвитку.

Для виявлення та обґрунтування сенсу існування завжди так чи інакше є необхідним зображення особистості та ціннісно-змістове освоєння та відтворення життя особистості. Особистість завжди намагається виявити та обґрунтувати сенс існування. Поряд із цим сенсові глибини світу культури є безкінечними. У філософській думці існує багато підходів, які розглядають природу особистості та процес її соціалізації. Так Е. В. Ільєнков в концепції особистості виходить із того, що: 1) особистість є унікальним, індивідуально-відтворювальним феноменом; 2) сутність кожної особистості формується в конкретно-історичній соціальній системі та існує у певній системі суспільних відношень [6]. В роботі «Що таке особистість» Е. В. Ільєнков говорив про те, що:

«особистості до її соціалізації не існує» [6, с. 325]. Дослідник визнає особистість в дитині «потенційно, але не актуально», адже дитина тривалий час залишається об'єктом людських дій, але сама поки що не виступає їх суб'єктом. В дитини ще попереду перетворення в особистість як соціальну одиницю.

Особистість більш-менш чітко починає переживати присутність іншого лише в значимій для себе ситуації, коли вона стає здатною до перетворення цієї ситуації, вносячи до неї власне та особисте. Таким чином, участь іншого в життєвій ситуації особистості виступає як джерело перетворень цієї ситуації в значимому для себе напрямку. Так починають формуватись нові бажання та цілі. Все це є можливим на основі реальної діяльності, вчинків, котрі виступають в якості справжнього джерела перетворення життєвого світу іншої людини. Індивід в якості відображеної суб'єктивності може виступати не тільки як суб'єкт позитивних сенсових перетворень індивіда, але також й негативних, які об'єктивно сприяють подальшому регресу життєвих відношень [7].

Можна також розглядати особистість в контексті онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та інших проблем. Поняття особистість не обмежується лише психологічною структурою, вона є синтезом психологічного та соціологічного. Концепція А. Т. Москаленко та В. Ф. Сержантова розкриває основні поняття проблеми особистості. Серед них: сенс життя, воля, обов'язок, ідеал, адаптація, здоров'я та ін. Особистість розглядається цими дослідниками як соціальна система, що творить зміст людського «Я». Таким чином, виділення тієї або іншої якості особистості як провідної, принципово залежить від світоглядних та методологічних установок самої особистості. Із аналізу різноманітних філософських вчень про сенс життя можна, мабуть, зробити висновок про те, що безплідно говорити про це поняття безвідносно до особистості, адже завжди існує чий-то та ким-то усвідомлений сенс життя.

Бути особистістю – означає бути суб'єктом власної життєдіяльності, тобто будувати свої вітальні контакти зі світом. Це стосується не тільки фізичного аспекту існування людини, але передусім її буття як цілого. Дослідження особистості як суб'єкта вітальності передбачає дослідження біологічних передумов підтримки людських взаємовідношень зі світом, життєвого шляху людини та шляхів реставрації взаємовідношень зі світом в кризові періоди життя (В. Франкл). Цей рівень особистості як автора власного життя можна називати індивідуальним суб'єктом чи макрорівнем. Інший аспект полягає в тому, що особистість є суб'єктом предметної діяльності, яка може бути розкритою як виробництво людиною предметів духовної та матеріальної культури. В наступному аспекті особистість виступає як суб'єкт діяльності спілкування. Людина є включеною до іншої людини та через це включення може розвиватись як особистість, оскільки «поза значимого іншого як й без «значимості себе для іншого» є неможливим розвиток особистості. Особистість також є суб'єктом самопізнання, що є предметом аналізу багатьох філософів (Гегель, Кант, Фіхте та ін.). В цьому контексті особистість виступає як Я.

Виявляється, що життя, культура, інша людина та Я є тими просторами, в кожному з яких, в процесі освоєння своєї суб'єктивності особистість долає межі себе як діяча у власних життєвих, предметних та соціальних відношеннях зі світом та із собою. Тому особистість знову ж таки постає як єдність та цілісність.

Соціально-філософські дослідження сенсу життя особистості не можуть бути успішними без урахування духовної складової, світоглядних підвалин, та системи цінностей сенсу життя. Тут важливими є категорії «воля», «відповідальність», «самореалізація» та «розвиток», які дозволяють найповніше розкрити сенс життя особистості. Оскільки сенс життя формується на певній світоглядній (філософській чи релігійній) основі, стають більш зрозумілими зв'язки сенсу життя із філософією та релігією. Таємниця цих зв'язків полягає в тому, що сенс життя є особистісною інтеграцією системи цінностей, які транслуються в суспільстві. Значна більшість моделей особистості розглядають її як сукупність суспільних відношень, соціальних ролей, активність особистості, її автономія, уява, – явища, які визначаються середовищем та культурою. Тією мірою, якою кожне явище залежить від умов свого існування, тією ж мірою особистість залежить від умов власного існування. Суб'єктна парадигма передбачає, перш за все, активність особистості, яка дозволяє вирішувати «екзистенційну» («життєву мету»), самовизначатись та давати відповіді на питання: «Хто я? Яке в мене призначення?» Відповіді на ці й подібні до них питання неможливо знайти поза діяльністю конкретного вчинку, який має соціальний сенс. В цьому розумінні вирішення «екзистенційних» завдань є важливим аспектом розвитку особистості. Досить цінними виявляються уявлення про сенс життя в екзистенційній філософії. Для розкриття проблеми сенсу життя як особистісного феномена можна застосовувати концепцію екзистенціалізму, центральними питаннями

якої виступають: існування людини, сенс її долі та життя. Подібні питання обов'язково осмислюються кожною особистістю. За логікою екзистенціалізму, особистість народжується та усвідомлює певне місце у неусвідомленому, речовому світі. Потім людина наповнює світ різними сенсами. Наполегливі пошуки сенсу життя та рефлексивність інколи можуть призводити особистість до пікової життєвої ситуації, коли повсякденна побутова діяльність стає тимчасово неможливою. А. Камю в контексті проблеми співвідношення сенсу та абсурду стверджував, що «відсутність сенсу та безнадійність людського існування не можуть бути доведеними. Якщо людина приймає життєві обставини, це означає, що вони її влаштовують» [8].

У М. Хайдеггера можна зустріти дещо іншу позицію, яка полягає в тому, що людина може частково обмежити власну свободу у так званих пікових життєвих ситуаціях [9]. В цьому контексті виникає питання: чи не втрачає людське життя будь-який сенс за таких обставин? В екзистенціалізмі пропонується шлях подолання абсурду, який полягає в бунтарстві особистості, в якому вона досягає сенсу життя. Абсурд полягає в тому, що особистість має пристосовуватись до подекуди незрозумілих навколишніх умов. При цьому інколи доводиться просто приймати відсутність сенсу. Камю вважав, що особистість – це істота, яка має свідомо брати на себе відповідальність за власне існування в контексті існуючого світового ладу. Саме особистість здатна відтворювати абсурд та існувати в його умовах. Поряд із цим існує проблема, коли конфліктом особистості виявляється не боротьба із зовнішньою неволею, а внутрішні протиріччя. Глибина цього підходу полягає в тому, що особистість усвідомлює життя виходячи із конкретних життєвих детермінант. В такому випадку постає питання «як бути чи залишитись людиною в антилюдських умовах» [10].

Особистість намагається подолати межі власного існування та вирішити існуючі зовнішні та внутрішні конфлікти. Більшості людей не вдається задовольнитись звичайним природним існуванням та розчинитись в надрах соціальної анонімності без спроб знайти істинний сенс життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кант И. Сочинения в 6-ти томах / И. Кант ; пер. с нем.. — Т. 6. — М. : Мысль , 1966. — 357 с.
2. Кант И. Антропология с практической точки зрения / И. Кант ; пер. с нем. — СПб. : Наука , 1999. — 382 с.
3. Фихте И. Г. Несколько лекций о назначении ученого; Незнание человека / И. Г. Фихте ; пер. с нем. — Минск, 1998. — С. 374.
4. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм ; пер. с англ. Э. Телятниковой. — М. : Республика , 1992. — 352 с.
5. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека / Н. А. Бердяев. — М. : Мысль , 2006. — 232 с.
6. Ильенков Э. В. Личность и творчество / Э. В. Ильенков ; [отв. ред. В. А. Лекторский]. — М. : Мысль , 1999. — 208 с.
7. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъективности / В. А. Петровский. — М. : Мысль , 1996. — 197 с.
8. Камю А. Бунтующий человек / А. Камю ; пер. с фр.; общ. ред., сост. предисл. и примеч. А. Руткевича. — М. : Республика , 1990. — 346 с.
9. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина. — Харьков : «Фолио» , 1991. — 503 с.
10. Брагинская Н. Слово о Голосовкере. Философия не кончается. Из истории отечественной философии XX в. В 2-х кн. — Кн 1. — М. : Наука , 1999. — 611 с.

Голубицкая А. В. – аспирантка кафедры философии естеств. ф-в филос. ф-та ОНУ им. И. И. Мечникова

УДК 130.2:572:115.4

ИУДЕО-ХРИСТИАНСКАЯ МОДЕЛЬ ЛИНЕЙНОГО ВРЕМЕНИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ТИПА «ЧЕЛОВЕКА ТОРОПЯЩЕГОСЯ»

У статті автор намагається виявити джерела формування антропологічного типу «людина, що спішисть», які вбачаються у іудео-християнській концепції часу.

Ключові слова: іудео-християнська концепція часу, час лінійний та циклічний.